

עיצובים של אגסים בפסיפסים מן התקופות הרומית והביזנטית

ענת אביטל

ישראל יחד עם שמו הרומי והחלו לגדלו כאן בתקופת המשנה.

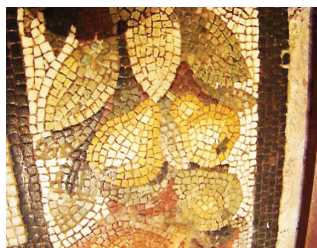
עיצורים של אגסים באמנות מחוץ לישראל

האגס מעוטר באמנות הרומית בציורי הקיר ובפסיפסים מפומפיי ומסביבתה (איור 2). לעיתים האגס מלווה במיני פרות אחרים בתיאורים של מחרוזות צומח במסגרות של תמונות, האגס משוּבץ בצנצנות זכוכית מלאות פרות נאים, או מונח על מדפי מטבח עמוסי מצרכים, פרות וירקות. האגס מעוטר גם באמנות הרומית והביזנטית מטר רקיה ומיוון. לדוגמה ב'סרקופג הגי' רלנדה' מאיאסוס, טורקיה (Iasos), מהמאה השנייה לסה"נ, בחלק הימני מגולפים כנראה, אגסים מתורבתים, P. Communis, ובחלק השמאלי נראים אגסי קורשינסקי, P. korshinskyi (איור 3, איור 4). במסגרת רצפת הפסיפס של הארמון הגדול של קונסטנטינוס מאיסטנבול, מהמאה הרביעית לסה"נ, מעוטרים אגסים בזוויות שבין מד-ליונים של קוציץ (איור 5). בפסיפס של

בזמנם, החקלאים ציינו את הכמות הגדולה של הפרות בזני הבר ביחס לכמות הקטנה, אך האיכותית והמתוקה יותר, של הפרות בזנים המתורבתים. הם שמו לב גם לתנובה הירודה של הפרות מעץ צים שנבטו מזרעים ולכן המליצו על ריבוי וגטטיבי ויצירת חוטרים לנטיעה וענפים רוכבים להרכבה.

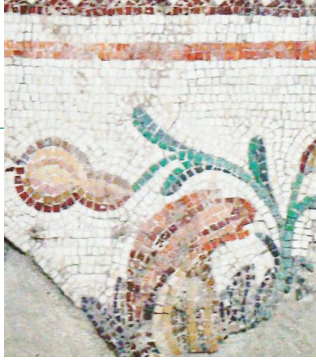
האגס הגיע לארץ ישראל רק בתקופה הרומית המאוחרת ומשום כך הוא אינו מוזכר בתנ"ך, אך הוא מוזכר בדברי חז"ל ומדובר בו כבר בתוספתא ובמ"ש שנה בנושאי טומאה וכלאיים. בתלמוד הוא מוזכר גם בהקשר להרכבה. מעניין לציין שהאגס מתואר כעץ קרוב מאוד לעץ נוסף שהיה ידוע בשמו 'קרוסט' מלין: "בשוקי של ציפורין היו מרכיבין קרוסטמלין על גבי אגס" (ירו' כלאיים, פ"א, ה"ד, ב', ע"א), "ובאילן האגסים והקרוסטמלין, הפרישין והעוזרין אינן כלאיים זה בזה" (בבלי כלאיים, פ"א, ד). חוקר החקלאות הקדומה, יהודה פליקס, זיהה את ה'קרוסטמלין' עם זן האגסים המשובח, 'קרוסטומינה' שהוזכר למעלה, שכנראה הגיע לארץ

האגס התרבותי, Pyrus communis, על זניו המרובים נמנה עם משפחת הוורדיים Rosaceae, והוא עץ הקרוב למינים של אגסי בר הגדלים באזורים הקרים של אירופה ומערב אסיה. מן הכתובים הקלאסיים עולה שכבר לפני כ-2,500 שנה היוונים הכירו את האגס היטב והשתמשו בו למאכל ולקינוח. הרומאים הרחיבו את המידע הכתוב ותיארו הפרי כמועיל לפעולת הקיבה, וציינו שיטות לשימורו בתירוש מבושל או בייבוש. פליניוס הזקן טרח למנות למעלה מ-40 זנים של אגסים מתורבתים שכבר היו ידועים בזמנו במאה הראשונה לסה"נ, שהמשובח ביותר מביניהם היה אגס ה'קרוסטומיני', Crustumina Pira, הקרוי על שם קרוסטומיום, עיירה באיטליה הקרובה לים האדריאטי. לא חריו הוא מנה את האגס ה'פלרניאני' (Falernian) או בשמו האחר האגס הסורי (איור 1). הסופרים הרומאים שעסקו בהוראת החקלאות העבירו גם הוראות לגידול עץ האגס וטיפוחו באמצעות גיזום, ריבוי מיני ווגטטיבי. כבר

איור 1: אגס סורי, P. syriaca, גן בוטני גבעת רם
איור 2: אגסים על מחרוזת פרחים במסגרת תמונת פסיפס "האקדמיה של אפלטון", Villa di T. Siminius, פומפיי, מוזיאון ארכיאולוגי לאומי נאפולי (צילום 2011)
איור 3: בחלק הימני של המחרוזת פרחים נראה אגס תרבותי, בחלק השמאלי נראה אגס קורשינסקי. 'סרקופג הגירלנדה', איאסוס, טורקיה, מוזיאון איסטנבול לארכיאולוגיה

איור 1: אגס סורי, P. syriaca, גן בוטני גבעת רם

איור 6: אגסים על מדף, חדר אוכל מווילה רומית, מוזיאון קורנתוס, יוון

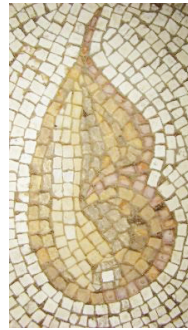
איור 5: אגס, הארמון קונסטנטינוס, איסטנבול

איור 4: אגס קורשינסקי, P. korshinsky, גן בוטני גבעת רם

איור 9: אגסים מצדי קערת פרות, בתוך מדליון קוציץ, כנסיית קריות (תמונה באדיבות יהודה גוברין)

איור 8: אגס, דומינוס פלוויט, ירושלים

איור 7: ענף נושא אגסים, פסיפס "הווילה של הפֶּזְזֶר" (Villa of the Falconer), ארגוס, יוון

של עצי פרי נוספים בפסיפס החצר של ארמון פסיפס הציפורים מקיסריה. זן אחד הנעשה כתום בעת הבשלה והשני מצהיב בעת הבשלה (איור 10, איור 11). התיאור המרשים והריאליסטי ביותר של עץ אגס עוצב בפסיפס הכנסייה שליד כיסופים ליד סצנת לוחמה בדוב. כאן מתואר שוב, אותו האגס המצהיב בעת הבשלה (איור 12). מעניין לציין, שבפ-

תאנה ותמר, ומשני מינים משלב הביות השני: תפוח ואפרסק. עיטורי האגס שכיחים בעיקר במבנים מאזורי יהודה, גליל והשומרון. אזורים אלו מקבילים לאזורים בהם קיימת תפוצה טבעית של האגס הסורי, אשר שימש כפרי מאכל בפני עצמו וגם שימש ככנה להרכבת מינים מתורבתים. גם כיום משמש עץ האגס הסורי ככנה לחקלאים מן המגזרים הערבי והדרוזי בגליל. בנוסף לכך אזורי ההר מאפשרים גדול יציב ואיכור תי של עצים ממשפחת הוורדיים הזקוקים למנות צינור בחורף.

האגסים עוצבו לראווה בפסיפסים כפרות בודדים במדליונים, הם הוצגו לראווה או להגשה בקערה או בצעיף וגם שולבו בתיאורים של עצים צעירים או בריגרים הנושאים עלווה עשירה ופרות גדולות, צבעוניים ומרשימים באיכותם. פרי בודד של אגס מוצג במדליון באורטוריום של כנסיית דומינוס פלוויט בירושלים (איור 8). במסגרת רצפת הפסיפס מכנסיית קריות תלויים אגסים בודדים בחלקו הפנימי של מדליון קוציץ, משני צדיה של קערת פרות (איור 9). עצי אגס משני זנים שונים משולבים בין תיאורים

ווילה מפוארת מהעיר קורנתוס שביוון, מהמאה השנייה או השלישית לסה"נ, מתוארים שני אגסים ירוקים הנישאים על ענף משותף ומונחים על מדף. בפסיפס איכותי זה, האגסים מעוצבים באמצעות אבני זכוכית ירוקות בגוונים שונים וביניהם פרי נוסף, כנראה אפרסק (איור 6). ענף נושא אגסים מעוטר בתוך מדליון קוציץ במסגרת רצפת הפסיפס של "הווילה של הפֶּזְזֶר" (Villa of the Falconer) מארגוס שביוון, מהמאה השישית לסה"נ (איור 7).

עיטורים של אגסים בפסיפסים מארץ ישראל

האגס מעוטר רק בפסיפסים איכוריים ובעיקר בוילות פרטיות ובכנסיות מארץ ישראל. הוא מוצג ב-11 פסיפסים מארץ ישראל, שהם כ-8% מכלל הפסיפסים בהם עוטרו מוטיבים חקלאיים. רמת ייצוג כזאת מלמדת על חביבותו בין מיני הפרות הכלכליים, ומלמדת שלמרות היות האגס עץ חדש בחקלאות המקומית הוא הספיק להיקלט כעץ בעל חשיבות ונוכחות בנוף המטעים ובקערת הפירות. מבין 30 מיני הפרות שזוהו בפסיפסים מארץ ישראל, האגס פחות שכיח רק ממינים אחדים מן החקלאות המסורתית: גפן, רימון, אתרוג,

1 ראו בהרחבה במאמר המבוא לסדרה זו - תירבות צמחים ותולדות החקלאות, יבול שיא, גיליון 109, אוגוסט 2015.

איור 10: עץ אגס, ארמון פסיפס הציפורים, קיסריה

איור 12: אגס, כנסייה ליד כיסופים

איור 11: עץ אגס, ארמון פסיפס הציפורים, קיסריה

פרטיות שהיו בעלי ממון ויכולת כלכלית להפקת יצירות עשירות ומפורטות. עיי טורי האגס שכיחים בעיקר במבנים מאז זורי יהודה, גליל והשומרון, המקבילים לאזורים בהם קיימת תפוצה טבעית של האגס הסורי, אשר שימש כפרי מאכל בפני עצמו וגם שימש כנה להרכבת מינים מתורבתים. תנאי הקור בחורף באזורי ההר הללו גם מאפשרים גידול של פרות ממשפחת הוורדיים הזקוקים למנות צינור.

ההיכרות עם צורות הבר של האגס מסייעת בזיהוי האגסים המתוארים באמנות הפלסטית של התקופות הנידונות. אגסי הבר שהוזכרו כאן, האגס הסורי ואגס קורשינסקי שימשו כמודלים לעיי צוב אגסים אשר נלקטו לאכילה מהבר וניכר שגם נעשו ניסיונות לקליטתם לתרבות. מגוון הביטוי הצורני של האגסי שבהם נקטו האומנים, שהתרשמו ממגוון צורות של אגסים אשר רווחו בזמנם, מלמד על חקלאות מגוונת ועשירה של התקופה.

מקור התמונות:

הצילומים ללא איזכור מקור צולמו על ידי ענת אביטל.

תמונה מהכנסייה שליד כיסופים: (http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/1/1c/Kissufim_mosaic.jpg, תאריך גישה 12.01.2014).

כתובת התמונה:

http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/1/1c/Kissufim_mosaic.jpg

תנאי הרישיון:

http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Kissufim_mosaic.jpg

איור 13: אגס סורי, כנסייה המולד בית לחם (אר"ע) תיקייה מנדטורית, Bethlehem Church of the Nativity (תיק 37)

איור 14: אגס קורשינסקי, כנסייה המולד בית לחם (אר"ע) תיקייה מנדטורית, Bethlehem Church of the Nativity (תיק 37)

החל מהמאה החמישית לסה"נ. כניסתו המאוחרת לרפרטואר העיטורים בארץ ישראל קשורה לכניסתו המאוחרת של האגס לחקלאות המקומית, לאחר תחילת השימוש בטכניקת ההרכבה בשלב הבית השני, ולאחר הפצת גידולו ברחבי הארץ במאה השנייה לסה"נ.

האגס מעוטר פעמים בודדות באמנות שמחוץ לישראל, בעיקר בוילות פרטיות מפוארות ורק בפסיפסים איכרי תיים מאוד ובצירי קיר ייחודיים. גם בארץ ישראל האגס מעוטר רק בפסיפסים איכותיים, בעיקר בכנסיות ווילות

סיפס איכותי זה, עין האמנים קלטה הן את פעולות הגיזום שנערכו במטעים המטופחים וה"מודרניים" והן את פעולות ההרכבה שרווחה בזמנם שהייתה מן הפעולות החקלאיות המתקדמות ביותר אשר איפשרה גידול של פרות איכותיים וטעימים. תיאור ההרכבה הוא אגבי ומשני לאיור כולו, אולם נראה כי היוצרים תיארו את מראה המטעים באותה הסביבה של החוף הדרומי שהייתה מעורה בחידושי החקלאות. קבוצה של אגסים בודדים מעוצבת בפסיפס האיכותי ביותר שיוצר בארץ ישראל, מכנסיית המולד מבית לחם (איור 13, איור 14). גם בפסיפס זה מתוארים, כנראה, שני מינים של אגסים: אגס סורי ואגס קורשינסקי. עיצובים של זנים או מינים שונים אגסים היא מעניינת במיוחד, ומצביעה על היכרות ראשונית ובלתי אמצעית של מעצבי הדגמים עם העצים ופרותיהם, ומרמזת על עושר זנים או מינים שנהגו לגדל בחקלאות המקומית. אגס קורשינסקי נצבע בגוון חום-אדמדם לאחר הבשלתו בעונת הסתיו (http://www.arkive.org/pyrus/pyrus_korshinskyi/, 7.1.2013: image G111867.html), הוא אחד ממיני הבר של האגס הנפוץ במרכז אסיה, ונחשב כמקור להעשרת השונות הגנטית של האגס התרבותי. אם הזיהוי של אגס קורשינסקי נכון, הרי שעם הופעתו בפסיפס זה ניתן להסיק על גידולו ועל ניסיונות שנעשו בעת העתיקה להכנסתו לתרבות בארץ ישראל.

סיכום

האגס מעוטר באמנות החזותית של רחבי האימפריה הרומית החל מהמאה הראשונה לסה"נ ובארץ ישראל רק